

Andorka Rudolf

A jóléti szolgáltatások átalakulásának kérdéseiről

(Válasz az ESÉLY körkérdésére)

A körkérdés felveti a szociológus feladatairól, szerepéről folyó régi vitát, azt, hogy a tudós-szakértő-politikus hármashból melyik szerepet vállalhatja vagy vállalja magára. A magam számára a választ úgy fogalmaznám meg, hogy tudós szeretnék lenni, elvállalom a szakértői munkát, ha erre felkérnek, és nem kívánok politikus lenni. Anélkül, hogy ezt minden szociológusra nézve kötelező magatartásnak tekinteném, szeretném szociológus kollégáimnak, elsősorban egyetemi tanítványaimnak azt ajánlani: gondolják át, milyen szerepre vállalkoznak, és döntésükhöz következetesen alkalmazkodjanak, mert a szerepek összekeverése, elsősorban a tudós és a politikus szerepek egyidejű eljátszására tett kísérletek egyéni kudarchoz és az olvasóközönség összezavarásához vezethetnek.

Ezért a folyóirat által feltett kérdések megválaszolásában is a szociológus-tudós szerepet helyezem előtérbe, vagyis arra keresek választ, hogy milyen társadalmi hatásai vannak a jóléti szolgáltatások területén a közelmúltban érvényben lévő megoldásoknak és egyes reformjavaslatoknak. Természetesen minden szociológus legalább Max Weber óta tudja, hogy a tudós saját értékeit nem képes kiiktatni, akkor sem, ha ilyen látszólag teljesen tényszerű kérdéseket kutat. Ez persze nem menti fel az alól, hogy törekedjék a tényleges társadalmi valóság minél pontosabb és tárgyilagosabb bemutatására. Ebben az úgynevezett társadalomtudományi „értékproblémában” Myrdal (1972) javaslatát látom a legjobbnak: a szociológus expliciten fogalmazza meg azokat az értékeit, amelyek a jelenség vizsgálatánál vezetik. Nos, a jóléti szolgáltatásokkal kapcsolatos alábbi elemzéseimnél a világ szociológusainak nagy többsége által elfogadott „szabadság-egyenlőség-testvériség (szolidaritás)” értékhármast vezet. Ennek részletezése külön tanulmány feladata lehetne, ezért itt csak arra utalok, hogy természetesen tisztában vagyok azzal, hogy ezek az értékek konfliktusba kerülhetnek egymással. Csupán azt szeretném itt kiemelni, hogy én

konfliktushelyzetben nem tekinteném az egyik értéket a másiknál előbbrevalónak, hanem olyan kompromisszumos megoldást keresnék, amely a legkevésbé csorbítja mindegyik érték érvényesülését.

A körkérdésben megfogalmazott kérdések, úgy értelmezem, a jóléti szolgáltatások nyújtásának, megszervezésének három problémája köré csoportosulnak:

— milyen legyen az állami és a magánjellegű intézmények egymáshoz viszonyított aránya ezekben a tevékenységekben, más szóval növekedjék-e a nem állami intézmények szerepe?

— milyen legyen a közösségi és a magánfinanszírozás aránya?

— milyen jóléti szolgáltatások legyenek ingyenesek, és melyek költségeit kellene részben vagy egészben megfizetnie az igénybe vevő állampolgárnak?

E három kérdést érdemes világosan különválasztani, mert nem fedik át egymást, elképzelhető a magánintézmények (például nem állami iskolák) közösségi finanszírozása, az állami intézmények által nyújtott jóléti szolgáltatások (például bizonyos típusú egészségügyi szolgáltatások) megfizetése az igénybe vevőkkel stb.

Konkrétan azt fogom vizsgálni, hogy a jóléti szolgáltatások nyújtásának különböző megoldásai

1. hogyan befolyásolják a társadalmi egyenlőtlenségeket, más szóval inkább a jobb módú, vagy inkább a szegényebb rétegeknek kedveznek, és

2. milyen egyéb elképzelhető következményekkel járhatnak az egészségi állapot, a műveltség, a társadalmi biztonság stb. területén.

Jelenleg a *nyugdíjrendszerben* az állami kötelező társadalombiztosítás lényegében monopolhelyzetben van, a nyugdíjak finanszírozása egészen a közelmúltig nem különült el egyértelműen az állami költségvetéstől; elvben a „felosztó-kirovó” szemléletet veszi alapul, tehát a „kockázati-fedezeti” szemlélet nem érvényesül — ennek következtében nem állítható, hogy az állampolgár az aktív kereső élete folyamán befizetett nyugdíjjárulékokkal „megfizeti” idős korában kapott nyugdíját, mert a befizetett járulékok és a megállapított nyugdíj összege között alig van kapcsolat.

Ez a rendszer egyrészt csökkenti, másrészt növeli az egyenlőtlenségeket. Csökkenti a jövedelemegyenlőtlenségeket abban az értelemben, hogy ha nem lenne nyugdíj (ami persze elképzelhetetlen egy, a magyarországihoz hasonló fejlettségi szinten lévő társadalomban), akkor sokkal nagyobb lenne a jövedelemegyenlőtlenség, mert az idős családoknak semmi vagy alig valami jövedelmük lenne. Ebből az evidenciából azonban nem látom indokoltnak azt a következtetést levonni, hogy a nyugdíjrendszer minden tekintetben egyenlőtlenség csökkentő hatású, még kevésbé, hogy a pénzbeni társadalmi jövedelmeknek általában, sőt a teljes jóléti redistribúciónak ilyen hatása lenne. (Lásd a Manchin—Szelényi (1986) és Ferge Zsuzsa (1986) közötti vitát.)

A jelenlegi nyugdíjrendszernek a következő, egyenlőtlenségeket fokozó hatásait látom:

1. Az időskorú népességnek egy része (bár csökkenő része) egyáltalán nem kap nyugdíjat (1987-ben az aktív kereső nélküli háztartások tagjai közül 50 százalék inaktív kereső, 39 százalék 15 éves és azon felüli eltartott és 10 százalék 15 éven aluli eltartott volt, lásd KSH, 1990). Azok a nyugdíjas háztartások, ahol egy vagy több idős-

korú eltartott élt, nyilvánvalóan súlyos anyagi hátrányt szenvedtek. Ugyanez érvényes azokra az aktív keresős háztartásokra is, ahol egy idős nem nyugdíjas (legtöbbször az aktív kereső életkorú házaspár idős szülője) élt.

2. A kezdő nyugdíjösszegnek az utolsó években elért kereset alapján történő megállapítása a magas keresetűeknek kedvez, mert az ő jövedelmük többnyire a nyugdíjba vonulásig lényegesen nő, míg az alacsony keresetűeké (a szakképzetlen munkásoké) a nyugdíjba vonulás előtti években már alig, vagy egyáltalán nem nő (főképpen ha a reálbéreket vesszük alapul).

3. Mivel a nyugdíjak nincsenek „indexálva”, tehát nem emelkednek automatikusan az áremelkedéssel, az idősebb nyugdíjasok lényeges hátrányban vannak (1989-ben a 80 éves és idősebb nyugdíjasok átlag-nyugdíja 10 százalékkal alacsonyabb a 60–64 évesekénél).

4. A „felosztó-kirovó” elv mindaddig előnyös a nyugdíjas korosztályok számára, amíg azok a munkaképes életkorba lépő korosztályokhoz viszonyítva kislétszámúak, azonban nagyon hátrányossá válhat a nagylétszámú nyugdíjas korosztályok számára, ha a munkába lépők száma csökken. Fokozza a hátrányt, ha egyidejűleg a reálbérek nem nőnek. Ebben az esetben ugyanis csökkenő vagy nem növekvő járulékbefizetések kellene növekvő számú nyugdíjas nyugdíjigényeit kielégíteni. Ebben a rendszerben tehát „benne van” egy nemzedékek közötti igazságtalanság, egyenlőtlenség megjelenésének veszélye.

A nyugdíjrendszer reformjára vonatkozó javaslatok legtöbbször kívánatosnak látja a kockázatfedezeti elvre való áttérést (Fidesz é. n., Gazdasági Reformbizottság 1990), vagy a munkavállaló összes befizetéseinek alapuló nyugdíj-megállapítást (Kék Szalag 1990). Ez közelebb hozhatná a nyugdíjak vásárlóértéke megőrzésének lehetőségét. Ezzel megszűnnének a fenti 2–4. pontokban említett egyenlőtlenséget okozó hatások. Viszont minden valószínűség szerint (nincsenek pontos számítások) a jelenleginél alacsonyabbak lennének a kezdő nyugdíjak (kivéve, ha igen erősen — mondjuk 65 évre — emelnék a nyugdíjkorhatárt), és igen hátrányos helyzetbe kerülnének azok, akiknek „szolgálati idejük”, amely alatt nyugdíjjárulékot fizettek, rövid.

Az utóbbi problémán segíthetne, ha megvalósulna a Fidesz által javasolt „népnyugdíj”, vagy a Gazdasági Reformbizottság által javasolt „megélhetési költségekkel arányos alapnyugdíj”, különösen, ha ezek állampolgári jogon járnának. Kérdés, hogy ezek miből finanszírozhatóak.

Ha a kötelező társadalombiztosítás mellett működne önkéntes és üzleti alapon működő magánbiztosítás (Fidesz é. n., Kék Szalag 1990, Gazdasági Reformbizottság 1990), ez lehetőséget adna mindenkinek, hogy tetszése szerint magasabb nyugdíjat biztosítson a maga számára. A kötelező nyugdíjbiztosítás teljes megszüntetése vagy igen nagyfokú visszaszorulása a nyugdíjrendszeren belül azonban rövid távon azzal a veszéllyel járna, hogy az önkéntes biztosítás gondolatához még hozzá nem szokott népességnek igen nagy része idős korában szélsőségesen elszegényedne, mert elmulasztaná az önkéntes biztosításban való részvételt.

A jelenlegi névlegesen ingyenes *egészségügyi ellátás* elvben mindenki számára biztosított, ezért a betegség esetén fellépő igen nagy költségeknek az egyénről a közösségre történő áthárításával egyen-

lősitő hatása van. Ténylegesen valószínűleg nincs olyan területe a jóléti szolgáltatásoknak, amelynek működésében az egészségügyi ellátáshoz hasonlóan nagy mértékű lenne a diszfunkcionalitás. Szerintem többek között ennek is következménye a halandóság döbbenetes emelkedése, a várható élettartam rövidülése az utolsó 25 évben (Józan 1988). Külön fel kell hívni a figyelmet a halandóság igen nagy társadalmi különbségeire, az értelmiség lényeges előnyére, és a segédmunkások és parasztszok lényeges hátrányára (KSH 1987). Ennél is látványosabban jelzi a bajokat az, hogy mindenki — a beteg, az orvos, az ápolónő, és az állami irányítás egyaránt — nagyon elégedetlen a jelenlegi ellátási rendszerrel, mindenki „kiszolgáltatott” (Losonczy 1986, 1989). Ennek egyik tényezője a hálapénzrendszer. Ezen keresztül a legtöbb egészségügyi szolgáltatást ténylegesen meg kell fizetni, nem világos azonban, hogy kinek és mennyit kell fizetni. A tisztázatlan viszonyok vesztesei valószínűleg szintén a szegényebb rétegek tagjai, mert vagy túlságosan sok hálapénzt adnak, vagy nem tudván, kinek és mennyit fizessenek, rosszabb ellátást kapnak. Az ingyenes egészségi ellátáson keresztül a háztartásoknak jutó természetbeni társadalmi jövedelmek, azon kívül, hogy az inaktív és ezért idősebb háztartásokban magasabbak, nem mutatnak egyértelmű összefüggést a háztartás jövedelemszintjével (1. táblázat).

Az egészségügyi ellátás reformjával igen sok program foglalkozott. Ezek javasolták:

1. a magánorvosi gyakorlat kiszélesítését, a magánkórházak létesítésének engedélyezését, sőt állami tulajdonban lévő intézmények magánkézzé adását (MDF 1989; Kék Szalag 1990, Nemzeti Megújulás 1990).

2. a különleges egészségügyi szolgáltatások ingyenességének megszüntetését, tehát a beteg családja által történő megvásárlását, összekapcsolva az önkéntes magánbiztosítás lehetőségével (Kék Szalag 1990).

3. az egészségbiztosítás különválasztását a költségvetéstől és a nyugdíjbiztosítástól (Fidesz é. n.), esetleg több egészségbiztosító intézet egymással versenyző működését.

Mivel azonban nem látszik világosan, hogy milyen egészségügyi ellátások válnának megfizetendővé (például a magánkórház kérhetne-e magasabb árat, mint amennyit a biztosító megfizet), nehéz megítélni a társadalmi hatásokat. Valószínűleg az egyenlőség irányában hatna, ha a jelenlegi rejtett piaci viszonyok helyére világos és közismert piaci viszonyok léphetnének. Nagy veszélyét látnám viszont annak, ha az alapellátás egyes formái is megfizetendőkké válnának, vagy csak magánbiztosításon keresztül lehetne költségüket megtéríttetni, féltő ugyanis, hogy ennek következtében a legszegényebb rétegek tagjai képtelenek lennének a szükséges ellátást adott esetben megfizetni. Az önkéntes biztosítás elterjedéséhez hosszabb tanulási idő lesz szükséges. Az alapellátáshoz nem tartozó különleges szolgáltatásokat valószínűleg csak a legjobb módúak veszik igénybe, ezért ezeknek megfizetendővé válása nem okozna újfajta egyenlőtlenséget.

Ezeket az egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásokon túlmenően azonban hangsúlyozni kell, hogy ha a fent felsorolt reformok egy olyan általános egészségügyi ellátási reform részei lesznek, amely előmozdítja azt, hogy mind az egészségügyi intézmények, mind az orvosok és ápolók abban legyenek érdekelték, hogy minél több személyt minél hatékonyabban lássanak el, gyógyítsanak, akkor a magyar népesség egészségi

állapotának javításán keresztül az egész magyar társadalom mindenoldalú kedvező fejlődésének fontos tényezőivé válhatnak.

Az *oktatás* úgynevezett „demokratizálásának”, vagyis a 8 osztályos általános iskola bevezetésének, a középfokú és felsőfokú oktatás kiterjesztésének és elvben ingyenessé tételének deklarált célja az volt, hogy minden társadalmi réteg gyermekei egyforma eséllyel bejuthassanak ezekbe az iskolákba, tehát hogy a továbbtanulás és ezáltal a társadalmi mobilitás terén az esélyegyenlőséget megközelítsük. Iskolaszociológiai (Ferge 1972, Gazsó 1976) és mobilitási (Andorka 1982) vizsgálatok egyértelműen kimutatták, hogy távol állunk az esélyegyenlőségtől, sőt a hetvenes évektől kezdve a tőle való távolodás jelei is mutatkoztak. A hetvenes évektől lelassult a középfokon és még inkább a felsőfokon továbbtanulók aránya a fiatal korosztályokban, úgy hogy a beiskolázási arányok a fejlett országok között a legalacsonyabbak közé estek vissza. Újra és újra erős kritikák fogalmazódtak meg az oktatás minőségét illetően is, hivatkoztak arra, hogy azonos iskolai végzettség mellett a magyar fiatalok műveltsége alacsonyabb, mint más fejlett országokban. Ezt azonban nyilvánvalóan nem tudjuk olyan pontos szintetikus mutatóval mérni, mint az egészségi állapotot a születéskor várható élettartammal.

Az oktatási rendszer állami finanszírozásán keresztül a háztartásoknak juttatott természetbeni társadalmi jövedelemnek az egyenlőtlenségekre való hatását nem könnyű megítélni. Ezeknek egy főre jutó összege az alacsonyabb jövedelmű háztartásokban valamivel magasabb, mint a jobb módúakban (1. táblázat). Az aktív keresők között megkülönböztetett öt nagy társadalmi réteg szerint részletezve viszont az ellenkező képet kapjuk (KSH 1990. 165—166. old.):

A háztartás főkeresőjének társadalmi helyzete, aktív keresős háztartásokban	Egy főre jutó évi oktatási természetbeni társadalmi jövedelem, Ft
Értelmiségi	5 652
Kisárutermelő	5 253
Egyéb szellemi	4 989
Munkás	4 704
Nagyüzemi paraszt	4 499

A legerősebb kapcsolat érthetően a gyermekszámmal mutatkozik: minél több a gyermek, annál nagyobb az oktatási természetbeni társadalmi jövedelem összege (KSH 1990. 164. old.):

Aktív keresős háztartások, 19 éven aluli eltartottak száma	Egy főre jutó évi oktatási természetbeni társadalmi jövedelem, Ft
0	1 154
1	5 025
2	7 154
3	8 431
4 és több	8 907

A látszólagos tendenciákat részint az magyarázza, hogy a többgyermekes családokban (egyszerűen a gyermekszám következtében) kisebb az egy főre jutó jövedelem, és a több gyermek miatt nagyobb összegű természetbeni jövedelemhez jutnak az általános és középiskolás gyermekek révén; másrészt viszont a felsőfokú iskolák hallgatóira jutó állami költségvetési kiadás többszöröse az általános és középiskolai tanulókra jutó összegnek (2. táblázat), az értelmiségi családok gyermekei közül pedig sokkal többen járnak egyetemre és főiskolára. Némi leegyszerűsítéssel azt lehet mondani, hogy az alapfokú és középfokú oktatás ingyenessége az egyenlőtlenségeket csökkenti, a felsőfokú oktatás viszont sokkal inkább kedvez a jobb módú családoknak, mint a szegényebbeknek, tehát a családi jövedelmek egyenlőtlenségét növeli.

A különböző reformjavaslatokban szereplő háromféle változás társadalmi hatásaira kívánok itt kitérni. Ezek:

1. Az iskolaalapítás engedélyezése nem állami szervezeteknek, mint az egyházaknak, testületeknek, magánszemélyeknek (MDF 1989, SzDSz 1989, Kék Szalag 1990, Fidesz é. n.). Nem egészen világos, hogy ez vonatkozik-e a felsőfokú iskolákra is (a Fidesz-program ezt kifejezetten említi), és hogy ezek az iskolák milyen finanszírozásban részesülnek az állami költségvetésből.

2. Tandíj bevezetése, elsősorban a felsőoktatásban (Kék Szalag 1990), esetleg a középiskolákban is, ha az iskola magasabb színvonalú képzést, speciális tananyag-többletet kínál (MDF 1989). A felsőfokú tanulás lehetővé tétele érdekében a hallgatók később keresetükből visszafizetendő kölcsönt kaphatnának (Kék Szalag 1990).

3. A jelenlegi 8+4-es oktatási struktúra módosítása (MDF 1989, Nemzeti Megújulás 1990), hosszú távon az iskolaköteles kor felemelése 16, illetve 18 éves életkorig (MDF 1989).

Az új, nem állami iskolák létesítése növeli az oktatási helyek kínálatát. Ez természetesen nem érvényes abban az esetben, ha meglévő állami iskolákat adnak át nem állami szervezeteknek. A nem állami iskolák esetleg (de egyáltalán nem szükségképpen) magasabb színvonalú oktatást nyújthatnak, és a versenytárgyaláson keresztül maguk után húzhatják az állami iskolákat is. Viszont kialakulhat olyan helyzet — különösen, ha a nem állami iskolák tandíjat kérnek, és így magasabb fizetést tudnak adni tanáraiknak —, hogy a nem állami iskolák „elitiskolákká” válnak, míg az állami iskolák színvonala leromlik, és a szegényebb gyermekeket oktatják. A nemzetközi szociológiai szakirodalomban eltérő véleményeket olvashatunk az elitoktatásról, mindenesetre létezik egy olyan álláspont, hogy az elitiskolákat látogató fiatalok felnőttkorukban nehezebben képesek megérteni a társadalom rosszabb helyzetű többségének gondolkodását, törekvéseit. Az, hogy Magyarországon a nem állami iskolák elkülönülő elitiskolákká fognak-e válni, valószínűleg nagymértékben fog függeni állami finanszírozásuk mértékétől.

A tandíj bevezetése nyilvánvalóan akadályozza a szegényebb gyermekek továbbtanulását. Tanulási kölcsön, ösztöndíj, tandíjkedvezmény mérsékelheti ezt a hatást. A szakirodalomban általánosan elfogadottnak mondható az a vélemény, hogy előnyös, ha a szülői család anyagi helyzete minél kisebb mértékben befolyásolja a továbbtanulási lehetőségeket.

Hasonlóképpen általánosan elfogadottnak lehet tekinteni az oktatás-

szociológiának azt a tételét, hogy minél hosszabb ideig, minél magasabb életkorig egységes az iskolarendszer, annál kisebb — *ceteris paribus* — a társadalmi származás hatása a befejezett iskolai végzettségre (Ferge 1976.). Érdeemes arra is emlékeztetni, hogy az 1973. évi mobilitás-vizsgálat négy nemzedékre bontott adatainak összehasonlító elemzése azt mutatta, hogy az alapfokú oktatás 8 évre való hosszabbítása játszotta a leglényegesebb szerepet a mobilitási esélyek egyenlőtlenségének mérséklésében, ehhez képest eltörpült a középfokú és felsőfokú oktatás úgynevezett „demokratizálásának” és a foglalkozási mobilitásba való politikai beavatkozásnak az esélyegyenlőtlenségre gyakorolt hatása (Andorka, Simkus, 1983.). Ezért a kötelező oktatás idejének kiterjesztése, a különböző iskolatípusok közötti átjárás megkönnyítése minden bizonnyal elősegíti a társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklését. Ugyanilyen hatással lenne, ha emelnénk a felsőfokú oktatásban részesülők számát.

A költségvetésnek a lakásszektorral kapcsolatos dotációkra fordított része (a kamattámogatással együtt) az összes költségvetési kifizetések 15 százalékát érte el 1989-ben (Kék Szalag, 1990.). Ez több mint kétszerese az oktatásra (7,5%) illetve az egészségügyi és szociális ellátásra (6,7%) fordított költségvetési kiadásnak. Ez a terület az állami költségvetési deficit legnagyobb forrása (Hieronymi, 1990.). E dotációk három fajtája közül csak a viszonylag legcsekélyebb, a lakáshoz jutáshoz adott szociálpolitikai kedvezmény nagyobb összegű a szegényebb családokban, mint a jobb módúakban. A lakbérdotáció és a lakáshitelek kamattámogatásán keresztül adott dotáció egy főre jutó összege a jövedelemmel együtt egyértelműen és meglehetősen nagy mértékben nő (3. táblázat). A lakásszektor eddigi rendszere tehát vitathatatlanul a gazdagabbaknak kedvezett, az egyenlőtlenségeket növelte (Szelényi, 1990.). Emellett az állami lakásszektor egyértelműen ráfizetéses volta miatt oda vezetett, hogy az állami erőből történő új lakásépítés az utolsó években közel leállt: az 1989-ben épült 51 487 új lakás közül mindössze 4886 készült állami erőből. Mindezen túl, a lakáskérdéssel foglalkozó szakirodalom egyértelműen állítja, hogy az állami tulajdonban lévő lakásállomány súlyosan leromlott, mivel nem volt pénz a lakás- karbantartásra. További probléma, hogy a meglévő bérlakásállomány sincs megfelelően kihasználva, mert az alacsony lakberek miatt a bérlők nem érdekeltek abban, hogy a számukra szükségesnél nagyobb lakásból kisebb bérlakásba költözzenek.

Ebből következően mindenki számára világos, hogy a lakásszektor úgy kellene megreformálni, hogy

1. csökkenjen a vele kapcsolatos költségvetési deficit,
2. növekedjék a lakásépítés,
3. növekedjék a lakásmobilitás,
4. a lakással kapcsolatos dotációkat azok kapják, akik erre a legjobban rászorulnak.

Noha a célokban szinte teljes az egyetértés, a javasolt intézkedések majdnem homlokegyenest ellentétesek. Az egyik koncepció szerint, amelyet Hegedűs József, Ray Struyk és Tosics Iván (1990), illetve a Világbank elemzése (1990) képvisel a leghatározottabban, a lakásbérlési rendszert piaci bérlétté kell átalakítani, az állami tulajdonú lakásszektornak önfinanszírozóvá kell válnia (Kék Szalag, 1990). Ennek következtében a Gazdasági Reformbizottság (1990) szerint 300 százalé-

kal, Dániel és a Világbank elemzése azt javasolja, hogy egy, a családi pótlékhoz hasonló lakbérpótlék (housing allowance) útján védjék meg az alacsonyabb jövedelmű családokat a lakásbéremeléssel járó elszegényedéstől. Mások kiemelik azt is, hogy a jövőben is szükség lesz állami szociális bérlások építésére és működtetésére (Gazdasági Reformbizottság, 1990).

Ezzel többé-kevésbé összekapcsolódik az a javaslat, hogy a korábban kiadott lakásépítési kölcsönök kamatait a piaci kamatláb szintjére emeljék, hogy a kölcsönfelvevők az inflációból adódó indokolatlan nyereségét megszüntessék (Kék Szalag, 1990; Gazdasági Reformbizottság, 1990). Ennek megvalósítására különféle technikai megoldásokat fogalmaztak meg, például e nyereségnek a személyi jövedelemadón keresztül történő leföldözését (Világbank, 1990).

Mind a lakásdíj emelés, mind a lakáshitelek kamatlábjának rendezése (igaz, a fokozott állami támogatással) hangsúlyozásával) és a rászorult rétegek szociális támogatása szerepel a kormány Nemzeti Megújulás Programjában (1990).

A másik koncepció leghatározottabban az MDF programjában (1989) fogalmazódik meg: „semmit sem old meg... a lakbéremelés, adóemelés, szerződések állami részről történő egyoldalú felmondása”. Helyette az állami lakások eladását és a magántulajdonban lévő lakások építését szorgalmazza. Az állami lakásoknak magánszemélyek részére történő előadása több más reformjavaslatban is szerepel (Kék Szalag, 1990; Hieronymi, 1990; Nemzeti Megújulás, 1990).

Amennyiben a lakásszektor nagymértékben privatizálják, akkor a lakással nem rendelkezők — elsősorban a fiatal családok — lakáshoz jutása nagymértékben megnehezülhet, mert elő kell teremteni az építési vagy vásárlási költségeket. A korábbi kormány Szociálpolitikai Távlati Feljesztési Bizottsága (1989) által kidolgozott szociálpolitikai koncepció ezt úgy javasolta áthidalni, hogy a lakberek és lakbérhitelek rendezésének legelső lépése a lakáshoz jutási hitelek növelésére fordítottak.

A lakásrendezés reformjával kapcsolatos bizonytalanságot legjobban a lakásrendezés érzékelteti, hogy a Fidesz programjában két variáns szerepel: az egyik az állami tulajdonú lakások eladását helyezi előtérbe (olyan módon, hogy a jelenlegi bérlők tulajdonjogát a lakás értékének felére elismerték), a másik csak a magasabb jövedelemmel rendelkezők felé érvényesíti a piaci viszonyokat, a szegényebb családok államilag támogatott szociális bérlakáshoz juthatnának.

Mindenképpen a reformjavaslat feltehetően ösztönzi az új lakások építését és a lakásbérlők mobilitását, továbbá csökkenti a költségvetési deficienségre való hatás nagyon nehezen becsülhető, mert attól függ, hogy például milyen áron adják el az állami lakásokat a lakásoknak (ha igen olcsón, akkor a jobb módú réteg egy része kap az államtól), kik juthatnak szociális bérlakáshoz, kik „ajándékot” kaphatnak lakbérpótlékot. A 3. táblázat adatai mindenestre azt bizonyítják, hogy a lakásbéremelés és a lakáshitelek alacsony kamatlábjából származó megszüntetése inkább a jobb módúakat, mint a szegényeket sújtaná. A lakásrendezés reformjával kapcsolatos bizonytalanságot legjobban a lakásrendezés érzékelteti, hogy a Fidesz programjában két variáns szerepel: az egyik az állami tulajdonú lakások eladását helyezi előtérbe (olyan módon, hogy a jelenlegi bérlők tulajdonjogát a lakás értékének felére elismerték), a másik csak a magasabb jövedelemmel rendelkezők felé érvényesíti a piaci viszonyokat, a szegényebb családok államilag támogatott szociális bérlakáshoz juthatnának.

városi — családokat természetesen meg kellene védeni ebben az esetben a súlyos elszegényedéstől.

Összefoglalóan azt mondhatnám, hogy az *ESÉLY* által feltett kérdésekre nem tudok valamilyen általános alapelvvel vagy megoldással válaszolni. A redistribúció vagy piac, állami tulajdon vagy privatizálás, ingyenesség vagy piaci árak alternatíváiban szerintem nincs minden országra, korszakra és jóléti szolgáltatásfajtára alkalmazható egyértelmű megoldás. Minden egyes reformjavaslat hatásait gondosan kell mérlegelni. Csupán egyetlen szempontot adnék elő, amely a hozzászólásom elején jelzett értékeimből következik: bármilyen változtatást vezessünk is be a jóléti szolgáltatások területén, vigyázni kell arra, hogy az ne hozza még hátrányosabb helyzetbe a magyar társadalomnak már jelenleg is leghátrányosabb helyzetű, egy és két milliő közötti nagyságrendű részét. Ennek érdekében minden tervezett reformintézkedésnek nem csak globális gazdasági hatásait, hanem társadalmi és demográfiai rétegenként részletezett szociális hatásait is pontosan ismernünk kell. Ennek kutatását tartom ma a magyar szociológia egyik fő feladatának.

Idézett szakirodalom

- Andorka Rudolf, 1982. A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest, Gondolat 327. p.
- Andorka Rudolf, Simkus Albert, 1983. Az iskolai végzettség és a szülői család társadalmi helyzete. Statisztikai Szemle. vol. 61. no. 6. 592—611. p.
- Dániel Zsuzsa, Semjén András, 1987. Housing shortage and rents: the Hungarian experience. Economics of Planning. vol. 21.
- Ferge Zsuzsa, 1972. A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. Szociológia. vol. 1. no. 1. 10—35. p.
- Ferge Zsuzsa, 1976. Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Budapest, Akadémiai. 106. p.
- Ferge Zsuzsa, 1986. Zsörtőlődő megjegyzések Szelényi Iván és Manchin Róbert tanulmányához Medvetánc. no. 2—3. 113—126. p.
- Fidesz, é. n. A Fidesz gazdasági és szociális programja. Tervezet. 65. p.
- Gazdasági Reformbizottság, 1990. A gazdasági rendszer reformja. Gazdasági és műszaki fejlesztés. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 208. p.
- Gazsó Ferenc, 1976. Iskolarendszer és társadalmi mobilitás. Budapest, Kossuth. 139. p.
- Hegedűs József, Struyk Ray, Tosich Iván, 1990. Elképzelések a lakbértámogatásra. Magyar Hírlap. november 20., 21., 22.
- Hieronymy Ottó, 1990. A magyar gazdaság megújulása — nyugati szemmel. Budapest. HVG 134. p.
- Józan Péter, 1988. A halálozási viszonyok alakulása Magyarországon 1945—1985. Budapest, KSH. 83. p.
- Kék Szalag, 1990. A Kék Szalag Bizottság gazdasági programjavaslata. Budapest. 118. p.
- KSH. 1987. A halandóság társadalmi, gazdasági, foglalkozási különbségei, 1980. Budapest, KSH 535. p.
- KSH. 1990. Jövedelemeloszlás Magyarországon. Az 1988. évi jövedelmi felmérés adatai. Budapest, KSH. 212. p.
- KSH Elepszínvonal-statisztikai főosztály, 1989. Incidenciavizsgálat: a fogyasztási és lakásberuházási támogatások hatása a lakossági jövedelemeloszlásra 1988—1989. Kézirat.
- Losonczi Ágnes, 1986. A kiszolgáltatottság anatómiája az egészségügyben. Budapest, Magvető. 259. p.
- Losonczi Ágnes, 1989. Ártó-védő társadalom. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 352. p.
- Manchin Róbert, Szelényi Iván. 1986. Szociálpolitika az államszocializmusban. Medvetánc. no. 2—3. 69—112. p.
- MDF. 1989. Magyar Demokrata Fórum Programja. Budapest, 163. p.
- Myrdal, G., 1972. Érték a társadalomtudományban. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 414. p.
- A Nemzeti Megújulás Programja. 1990. Budapest, 222. p.
- Szelényi Iván, 1990. Társadalmi egyenlőtlenségek az államszocialista redistributív gazdaságokban. In Szelényi Iván, Új osztály, állam, politika. Budapest. Európa. 165—202. p.
- SZDSZ. 1989. A rendszerváltás programja. 160. p.
- Szociálpolitika Távlati Fejlesztési Bizottsága. SZEM, 1989. Útkeresés és szociális biztonság. Elgondolások az átmeneti időszak szociálpolitikájáról. Budapest. 89+178. p.
- Világbank, 1990. Housing policy reform in Hungary. 31+20+12+13. p.
- Weber, Max, 1970. A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In Weber Max, Állam, politika, tudomány. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 9—125. p.

1. táblázat

Az egészségi és oktatási természetbeni társadalmi jövedelmek egy főre jutó évi összege a háztartás egy főre jutó havi jövedelmének nagysága szerint, 1988.

Egy főre jutó havi jövedelem, Ft	Egészségügy		Oktatás	
	Aktív keresős	Inaktív	Aktív keresős	Inaktív
	háztartások, Ft			
— 2 600	2 355	5 868	6 499	2 753
2 601— 3 400	2 834	5 936	6 288	857
3 401— 4 200	2 694	6 334	5 868	548
4 201— 5 000	2 842	4 631	5 105	563
5 001— 5 800	2 620	5 418	4 376	465
5 801— 6 600	2 611	5 338	4 007	339
6 601— 7 400	2 852	4 503	3 615	649
7 401— 8 200	2 475	6 086	3 505	505
8 201—10 000	2 383	5 715	3 154	370
10 000—	2 564	3 462	3 236	170
Együtt	2 674	5 557	4 872	741

Forrás: KSH (1990), 166. p.

2. táblázat

Egy főre jutó évi költségvetési kiadás, 1989.

Oktatási intézmény	Évi költségvetési kiadás, Ft
Óvoda	29 804
Általános iskola	26 748
Szakmunkástanuló iskola	37 242
Gimnázium	37 169
Szakközépiskola	45 592
Felsőfokú oktatás	142 605

3. táblázat

A háztartásoknak az egy főre jutó jövedelem alapján képzett huszadai és tizedei által kapott egy főre jutó lakbér, lakáshitel és lakáshoz jutási szociálpolitikai kedvezmény átlagos évi összege, Ft, 1988.

Jövedelem kvantilis %	Egy főre jutó havi jövedelem Ft	Lakbér	Lakáshitel	Szociálpolitikai kedvezmény
		dotáció, Ft/év		
0— 5	— 3 048	430	1 417	1 244
5— 10	3 049— 3 563	667	1 957	1 155
10— 15	3 564— 3 953	752	2 083	1 183
15— 20	3 954— 4 220	698	2 646	1 264
20— 30	4 221— 4 723	804	2 509	727
30— 40	4 724— 5 185	848	2 827	819

Jövedelem kvantilis %	Egy főre jutó havi jövedelem Ft	Lakbér	Lakás- hitel	Szociálpolitikai kedvezmény
		dotáció, Ft/év		
40— 50	5 186— 5 657	1 011	2 821	875
50— 60	5 658— 6 219	1 084	3 215	660
60— 70	6 220— 6 916	1 171	3 070	651
70— 80	6 917— 7 947	1 092	3 477	685
80— 85	7 948— 8 727	1 380	4 230	544
85— 90	8 728— 9 775	1 700	4 688	457
90— 95	9 776—11 824	1 867	3 862	237
95—100	11 825—	1 731	5 501	235
Összesen		1 062	3 111	758

Forrás: KSH, Életszínvonal, 1989.